

Br N 94-341

SOERAKARTA,

DOOR

H. H. VAN KOL.

Soerakarta,
DOOR
H. H. VAN KOL.

I.

De Residentie.

In de vlakte door de Solo-rivier en haar zijtakken, de kali Denkeng, Pèpè en Kenteng gevormd, aan den voet van de vulkanen Merapi en Lawoe, die ze westelijk en oostelijk begrenzen, terwijl de Goenoeng Kidoel dat doet ten zuiden, en een tertiair heuvel-land ze van het noodlijdende Grobogan scheidt, ligt het uit een oogpunt van zeden en toestanden meest merkwaardige deel van Java, het Rijk van den Soesoehoenan, vroeger de kern van het machtige oude Mataram. Eenmaal bezat dit de suprematie over een groot deel van Java, tot het in 1755 werd gesplitst in de beide nog bestaande Rijken Soerakarta en Djokjokarta. Op Lombok hebben wij dien naam, als herinnering aan hun Javaansche afstamming, terug gevonden.

Hier heeft het hart van Java geklopt, en nergens elders is nog zooveel van het Javaansche leven, van de Javaansche gewoonten en overleveringen blijven bestaan, als in deze landen waar de oude bouwkunst der Hindoes haar schoonste tempels wrochtte, nòg altijd een voorwerp van eerbied en bewondering voor ieder die gevoel heeft voor schoonheid en kunst. Nog is de bloem van den Javaanschen adel hier te vinden, en taal en godsdienst zijn hier het trouwst in hun oorspronkelijke gedaante bewaard.

De oppervlakte van dit gewest van 113 geogr. mijlen is ruim $\frac{1}{5}$ van die van Nederland. De eerste volkstelling had in 1900 plaats, en gaf een aantal inwoners van 1.512.773, waarvan 1.637 Europeanen en niet minder dan 9.265 Chineezzen. Deze telling gaf een verschil van 20.000 zielen met de vroegere opgaven, welke verschillen in de Gouvernements-landen wel grooter zouden blijken. De Residentie Soerakarta bestaat uit de landen onder bestuur van

ISBN = 186426

den Soesoehoenan, verdeeld in 4 Regentschappen en 1 Onder-Regentschap, benevens de 3 Onder-Regentschappen die tot de Mangkoe Negorische Landen behooren. De enclaves in de Gouvernementslanden, vroeger tot het gebied van den Soesoehoenan behorende, zijn in 1899 ingeruild tegen enclaves in zijn gebied, die ons behoorden en een schadevergoeding van enkele duizenden. De verschillende deelen van het gebied van den Soesoehoenan en Mangkoe Negoro liggen nog altijd op zonderlinge wijze dooreen; elke afdeeling bevat eenige desas aan den laatste behorend, en dus ook enclaves vormende. De Residentie Soerakarta is verdeeld in vijf Gouvernementsafdeelingen, waarin de geënclaveerde dessa's zijn opgenomen.

De Inlandsche bevolking heeft als hoofdmiddel van bestaan de rijstcultuur, doch op een groot aantal ondernemingen worden producten voor de Europeesche markt op gehuurde gronden geteeld. Van 118 landbouw-ondernemingen werd in 1902 voor uitvoer verkregen: 906.000 pic. suiker, 207.000 pic. indigo, 5.132.000 kilo tabak, 22.400 pic. koffie, en 161.500 kilo cacao, terwijl er ook kapok, peper, vanille en kinabast werd geteeld. Ook bestaan er 3 hout-aankap ondernemingen.

Wat de bevolking betreft is het opiumschuiven er algemeen, gaan zelfs kinderen zich daaraan te buiten; doch het verbruik per hoofd is gering, behalve onder de Prinsen, die in hooge mate verslaafd zijn aan dat heulsap en meer geld bezitten om het aan te koopen. Cholera heerschte er den geheelen Westmoesson van 1901/02, voor een deel ten gevolge van de zorgeloosheid der inwoners, die nog het vieze water der rivieren drinken, in plaats van het in voldoende hoeveelheid aanwezige water der artesische putten. Gedurende den Oostmoesson waren zij wel gedwongen dat te drinken, en bleven zij van epidemiën gespaard. Kort geleden waren nog drie broeders van den Vorst aan deze ziekte bezweken, o. a. Ario Mataram, de zoon van een „Goendik” (bijwif), doch voor wien de Vader, die hem tot het laatste toe trouw oppaste, veel liefde koesterde.

Soerakarta of Solo, de hoofdplaats van het gewest, is de zetel van den Soesoehoenan, van den Resident, van Mangkoe Negoro en van een Assistent-Resident. Zij is fraai aangelegd, met breede straten en prachtige tamarinden lanen. In het centrum, dicht bij een groot plein, liggen het Residentiehuis, de Europeesche wijk en het fort Vastenburg, een regelmatige vierhoek met steenen wallen, benevens vier met geschut bewapende bastions, en geheel

omgeven door een gracht. Als voortdurende bedreiging van den Inlandschen Vorst werd het reeds in 1779 gebouwd en na den Java-oorlog vernieuwd. Een Duitsch reiziger maakte naar aanleiding daarvan de volgende opmerking:

„De Javaansche Vorst wordt geëerd als een heilig persoon, alle genoegens des levens zijn voor hem weggelegd, doch vrij is hij nooit. Hij is aan allerlei vormen gebonden, durft geen stap buiten den kraton doen zonder de toestemming van den Resident, en als dwangmiddel grijpen de kanonnen der citadel hem aan, gereed al zijn heerlijkheid in puin te schieten.” (*Ueber Land und Meer*, 1902, p. 161).

Het aantal inwoners der stad bedraagt 109.459, waaronder 1973 Europeanen en 5129 Chineezers. Hier en in de geheele Vorstenlanden (de naam waaronder de Residentiën Soerakarta en Djokjakarta worden aangeduid), heeft men een uitzondering wat de Europeesche bevolking betreft, die alleen ook nog op Banda voorkomt. Hier leeft een oude generatie van Nederlanders, een geslacht dat op den bodem die het voedde gevestigd bleef, en zich voortplantte door vermenging met de dochteren des lands, — het ras der oude landhuurders. Sommigen waren reeds in 1750 voor een kolonisatie-proef door den Gouverneur-Generaal van Imhoff uit Holland ontboden, en thans leven hun afstammelingen reeds in het zesde geslacht. Velen bereiken een hoogen ouderdom, en bewezen dat, onder sommige omstandigheden, de voortplanting van het Kaukasische ras in onze tropen ook verder dan het derde geslacht mogelijk is, al zal het wel een uitzondering blijven.

Verschillende takken van nijverheid en kunst worden er onder de Inlandsche bevolking aangetroffen. Men vindt er goudsmiden en zadelmakers, en door batikkende vrouwen zag ik er met merkwaardige vaardigheid, zonder eenig model, smaakvolle figuren met heete was op het doek schilderen. Telkenmale dat een deel van het patroon is aangegeven, worden deze kleedjes geverfd met indigo, koenjir soekoe, en andere kleuren die door haar vastheid uitmunten; dan wordt de was weer los geweekt in warm water, en andere figuren aangegeven. Voor verdere bijzonderheden over het „batikken van sarongs, slendangs en kains pandjang”, moet ik naar de merkwaardige studiën van den heer G. P. Rouffaer verwijzen.

Het bandjir-vrij maken van de hoofdplaats heeft heel wat moeite gekost: afleiding der Pépé-rivier, die soms 800 kub. meter per seconde aanvoert, en bedijking der Solo-rivier, die — voor dat de

kali Madioen haar is komen versterken — wel eens een maximum-bandjir had van 2000 kub. meter, bleek noodig te zijn. Voor het maken van dat bandjir-kanaal met stuw- en inlaatsluis was het project bij mijn komst gereed, dat voor een ringdijk rondom de kota nog in bewerking. Deze zaak is reeds hangende van 1886, toen de Ingenieur Slinkers de opdracht kreeg voor wering der overstromingen te zorgen; zal eindelijk daarmee eens een aanvang worden gemaakt? De Regeering betaalt de kunstwerken tot een bedrag van f 426.553, en de Vorsten betalen het graafwerk of laten dat verrichten.

Wat de irrigatie in het algemeen betreft, een paar mededeelingen: de *Padjangsche Landen*, begrensd door de kali Pépé ten noorden, de Bengawan ten oosten, de Goenoeng Kidoel en Djokdja ten zuiden en westen, hebben steeds volop water. Het mislukken van padi-aanplantingen is er onbekend. De landbouwer heeft er de vrije keus voor het tijdstip van den aanvang der bebouwing; schaarschte komt er niet voor. Elk Inlander kan zich tweemaal daags behoorlijk met rijst voeden, en de vrije koelies krijgen er geen lager loon dan 30 à 40 cent daags.

De *Soekawatische landen* echter, die het overig deel der Residentie vormen, hebben veel door watergebrek te lijden. Gedeeltelijke mislukking komt er veel voor, slechts elke 4 à 5 jaar heeft men „een goeden” oogst, die echter niet meer opbrengt dan 12 à 15 picol padi per bouw. Tweede gewassen worden er slechts bij uitzondering geplant, zelfs laat men in den regentijd veel gronden braak liggen, ook door gebrek aan tijd wegens de vele persoonlijke diensten; de grondbewerking is er in den regel onvoldoende wegens de onzekerheid van het slagen. Van haar landbouw kan de bevolking niet leven; zij eet djagong in de ongunstige tijden van het jaar, soms zelfs bladeren om den honger te stillen. Dank zij het verzamelen van boschproducten, gewennen zij zich aan een zwervend leven; tal van landloopers worden er aangetroffen, veediefstallen hebben er veelvuldig plaats, en de veiligheid van personen en goederen was er althans vroeger, door het verwaarloozen van de politie, bepaald slecht te noemen.

Reeds jaren lang wordt er onderhandeld met den Soesoehoenan om in de bevoeiing verbetering te brengen; vergis ik mij niet dan hebben er reeds heel wat opnemingen plaats gehad, doch de geheele zaak is nog hangende, en hoe broodnoodig het is hier reddend in te grijpen, is mij op mijn doorreis gebleken.

II.

Een Bezoek aan den Soesoehoenan.

De Kraton, het paleis van den Soesoehoenan, neemt een groot deel van de stad in beslag. Hij vormt een stad op zich zelf, want binnen zijn ommuurde ruimte, waar een groot aantal straten, pleinen en gebouwen gevonden worden, wonen 19,000 menschen, voor de meerderheid vrouwen. Er wordt een eigen taal, de Basa kedaton of hoftaal gesproken. Op de Aloon-aloon, achter de eeuwen-oude en heilige waringin-boomen, is de hoofdboort van den Kraton gelegen, waarboven een hooge pangoeng uitsteekt; deze hooge wachttorens, door een koepel gedekt, geeft een vrij uitzicht over de stad en den omtrek. Binnen deze muren liggen de groote Moskee met haar verguld koepeldak, en de Kaoeman of priesterwijk; daar is ook op zijn Troon gezeten de Soesoehoenan, een man met bijna godsdienstigen eerbied in vele oorden van Java vereerd.

Reeds in de straten waren alle bloedverwanten van den Vorst, zelfs die in vaak zeer verren graad, te herkennen aan de beker-vormige muts die zij op de loshangende haren droegen, de gewone dracht der mannen in Solo. Terwijl ik bij den Resident zat, kwam een Regent met naakt bovenlijf ons mededeelen, dat zijn Vorst genegen was ons den volgenden dag te ontvangen. Dat bloote lijf is hier het hofcostuum, evenals wij dat op Bali en Selebes hebben aangetroffen.

Den volgenden avond zou dus door mij in gezelschap van den Resident een bezoek worden gebracht aan het Hof van *Pakoe Boewono Senopati Ingologo Abdoer Rachman Saijidin Panoto Gomo de X^e* sedert 4 Mei 1893 Soesoehoenan van Soerakarta.

In een open rijtuig, door een escorte dragonders verzeld, reden wij eerst 3 poorten binnen eer wij bij den eigenlijken kraton van den Vorst aangekomen waren. Daar moesten wij uitstappen en te voet verder gaan, voorafgegaan door twee dragers van kandelabers, ook in bovengenoemd hofcostuum gekleed. In een kleine pendoppo, met tamelijk hooge treden belegd met fraaie tapijten, stond Zijne Majesteit, terwijl een forsche gamelan het lied der welkomst deed hooren. De Resident ging den Vorst tegemoet, sprak enkele woorden van plichtpleging met Zijne Majesteit, en op een wenk werden de Assistent Resident van Wonogiri en ik, die den Resident vergezelden, toegelaten. Een buiging, een

handdruk, en wij gingen zitten op een weelderigen stoel in een Oostersch paleis.

Aan beide zijden groote pendoppoos met ruime zuilengangen, vol fraaie lampen, en achter ons, door groote glazen wanden afgescheiden, enkele vrouwen neergehurkt. Weldra kwamen twee broeders van den Vorst en een tiental leden zijner familie langzaam naar ons toeschuifelen, en ons een hand geven om daarna weer op die eigenaardige Javaansche wijze weg te glijden en neer te hurken op eenige matten, op grooten afstand van ons neergelegd. Rechts van ons zaten enkele oude vrouwen met een sjerp om den hals, waaruit bleek dat zij dezen avond een of andere functie hadden te verrichten, en wat verder weg, achter een compleet gamelanstel van de fijnste soort, lange rijen van jonge vrouwen, allen in die houding van aanbiddenden eerbied tegenover hun Heer den „Pakoe Boewono” (spijker) der wereld.

De Soesoehoenan zelf is een persoonlijkheid die een diepen, onvergetelijken indruk maakt. Het fijne gelaat van den Hindoe-Javaan, vrij sterk geblanket, had een strakke uitdrukking. De schuinoploopende wenkbrauwen stonden goed onder het ernstige hoofddekseel, en een fijne snor liet den kleinen mond met de fijn gevormde lippen duidelijk te voorschijn komen. Een soort steek met opgeslagen randen fonkelde van diamanten evenals een diadeem. Een zwart fluweelen buis was bedekt met allerlei ridderorden, waarvan hij enkele aan een lint om den hals droeg; in een prachtigen gordel stak een rijk versierde, keurig bewerkte gouden kris, en de op zij geslagen prachtige sarong liet een goed gevormd been te voorschijn komen, benevens de schoenen met diamanten gespen gesloten. Uiterst levendig in zijn bewegingen, spreekt de Javaansche Vorst wel wat snel zijn goed Maleisch, in korte afgebroken zinnen, waarbij hij zelden den persoon in de oogen ziet dien hij aanspreekt. Hij maakt den indruk van een ontwikkeld man te zijn, die gaarne wat van onze Westersche wetenschap wil opnemen. Aan onderwerpen tot gesprek was geen gebrek. De samenstelling en de werkkring der Staten Generaal, hun wording, de werking en het nut van den Raad van State, werden behandeld en waren den Soesoehoenan blijkbaar bekend. Over Bali moest ik hem veel vertellen; van de Sultans van Ternate en elders wilde de Vorst weten of hun paleizen zoo fraai en rijk waren als het zijne; wat zij aten, hoe zij zich kleedden, welke vormen zij in acht namen, enz. Toen hij bij toeval hoorde dat ik Stamboel had bezocht, was dat een

dankbaar onderwerp voor tal van vragen naar de etiquette, de praal en grootheid aldaar, waaromtrent ik hem zoo goed inlichtte als in mijn vermogen stond. Ook over decoratiën had hij het druk, en voortdurend zocht zijn oog op mijn rok naar een dergelijk versiersel, in zijn oogen van zooveel meer waarde dan in de mijne.

Doch genoeg over deze gesprekken met een man die verafgoed wordt door zijn volk, ook buiten de grenzen van zijn Rijk. Toen de aschregen van de Kloet Solo in het donker hulde, liep de legende, dat de zon niet opkwam daar de Soesoehoenan de lichten in zijn paleis niet uitdoofde. Men moge daarmee den draak steken, doch het ware verkeerd zulke uitingen van piëteit en bijgeloof te licht te schatten. Persoonlijk is deze Sultan van Solo een rem-schoen voor alle Mohamedaansch fanatisme, wat met zijn Vader, die een Europeanenhater wordt genoemd, niet het geval scheen te zijn. De man moge in onze oogen ietwat ijdel lijken door zijn zucht naar decoratiën, en het feit dat hij op nieuwjaar ¹⁾ zijn avondbezoek aan den Resident steeds brengt even voor zonsondergang, om de hem toekomende saluutschoten niet te missen, die na dien tijd niet meer mogen gelost worden, — zijn opvoeding, omgeving en afkomst, maken dit alleszins verklaarbaar. Doch naar men mij van bevoegde zijde en verschillende kanten mededeelde, is het een man met een goed gezond verstand, die op ieder die hem wat nader leert kennen een goeden indruk maakt, en van wien met wat zachtheid en tact wel wat gedaan te krijgen is. Het getuigt van verregaand onverstand en dwazen hoogmoed, wanneer Westerlingen uit de hoogte neerzien op de Javaansche beschaving en vormen, al zijn die anders dan de onze; in veel opzichten kunnen zij den toets met onze vaak valsche beschaving en zinledige vormen glansrijk doorstaan. Willen wij onze meerderheid toonen, dan moet dat op andere wijze ge-

¹⁾ Op dien dag ziet men den Soesoehoenan, gevolgd door een prachtigen stoet en tal van dragers van rijke hof-insignes, zich statig een weg banen door de onafzienbare menigte, en eindelijk het residentie-erf bereiken.

Op dit oogenblik verlaat de Resident de zijde zijner echtgenoot en gaat, gevolgd door alle aanwezige gasten, naar de voorgalerij, alwaar hij op de bovenste treden van de stoep den hoogsten gast afwacht. Zoodra de gouden wagen voor de stoep stilhoudt, gaat de Resident de treden daarvan af, helpt den Soesoehoenan uit den wagen en brengt hem gearmd naar den troon aan het einde der binnengalerij, alwaar beiden op de aldaar staande troonzetels plaats nemen; de Soesoehoenan rechts van den Resident, terwijl zijn gevolg, met den rijksbestierder aan het hoofd, in het midden der voorgalerij op den vloer plaats neemt.

schieden dan door te smalen op dingen waarvoor ons het gevoel ontbreekt. Dan moeten wij onzen trots zoeken in een eerlijk en rechtvaardig beheer, in onkreukbare trouw aan het eenmaal plechtig gegeven woord; en dat — dat hebben wij tegenover dezen Vorst geschonden; wij hebben eenmaal gedane beloften met voeten vertrappt. Op dat oogenblik, toen ik daar in ernstig gesprek gewikkeld was met den Soesoehoenan en ik weet niet meer naar aanleiding van wat, mij te binnen schoot hoe schandelijk wij zijn opgetreden bij de invoering van onze rechtspraak in de Vorstenlanden, werd mijn gemoed beklemd, en al was ik zelf vrij van schuld, ik schaamde mij voor den naam van Nederlander, en sloeg een oogenblik voor dien verongelijkten Javaanschen Vorst de oogen neer.

III.

De Rechtspraak in Soerakarta.

Tot heden oefende het Nederlandsche Gouvernement alleen de rechtspraak uit voor de politie-rol, als ook in den Residentie-Raad, en had onze Regeering het recht van toezicht op de politie van den Vorst. Deze had in handen de rechtspraak van de zoogenaamde „*Pradoto's*”, zoowel voor Negri als Kaboepaten, van de „*Soerambi*”, in de „*Kadipaten*” tusschen Sentânās (leden der vorstelijke familie) en voor de „*Balemangoe*”¹⁾. Dit alles is hem ontnomen, ondanks de eenmaal gesloten contracten; alleen bij wijze van gunst mag hij nog de rechtspraak uitoefenen, waar het Sentanas geldt. Alle inheemsche rechtbanken en gerechten zullen verdwijnen, ook de Residentie-Raad en de politierol; men krijgt dan rechtbanken volgens de gewone rechtelijke organisatie op Java, namelijk: residents-gerechten, landraden, regentschaps- en districts-gerechten en eene politierol. De voorzitters en griffiers der landraden worden benoemd door den Gouverneur-Generaal, en als leden Inlandsche Hoofden aangewezen door den Resident. Behalve dat er meer uitgaven mede zijn gemoeid, was ook het politiek contract een overwegend bezwaar, dat wij maar klakkeloos hebben terzijde gesteld.

¹⁾ De *Pradoto* is de gewone rechtbank voor de onderdanen van den Sultan, de *Soerambi* de geestelijke rechtbank en de *Balemangoe* (thans opgeheven) voor de zaken waarin de Vorst was betrokken; voor de *Kadipaten* staan alleen Prinsen terecht. Alle Gouvernements onderdanen werden voor de *Residentie Raden* gedaagd.

Geweld is daarbij niet noodig geweest; enkel en alleen omdat wij de sterksten waren en de Inlandsche Vorsten van Djokja en Solo te zwak.

De Soesoehoenan van Solo is onze leenman, maar hij heeft wel degelijk het recht van souvereiniteit tegenover zijn eigen onderdanen behouden. Hij bezit het recht van bestuur, van wetgeving en van rechtspraak, en daar de oude juridische leer luidt: „la justice émane du roi”, heeft hij ook het recht in *zijn* naam de rechtspraak te laten uitoefenen.

Wat is nu van die nieuwe organisatie het gevolg?

Van dat oogenblik af zal niet meer de rechtspraak uitgeoefend worden in naam van den Soesoehoenan of van den Sultan, maar van de Koningin.

Wij zijn de Suzerein van de beide Vorstenlanden, maar als zoodanig moeten wij eerlijkheid betrachten, ons houden aan de tractaten en een voorbeeld geven aan de inlandsche bevolking, waar het geldt trouw te blijven aan ons woord.

Welnu, wat bevat artikel 1 van het eenmaal gesloten contract of tractaat? De quintessens er van is, dat wij ons, behalve enkele andere suzeriniteitsrechten, hebben voorbehouden het rechtswezen te „verbeteren”. Wat heeft nu onze Regeering gedaan? Men heeft het Inlandsche rechtswezen eenvoudig afgeschaft. Is dat al of niet een gedwongen juridische uitlegging, wordt al of niet daarmee het recht der vorsten gekrenkt?

Een Inlandsch hoofd, dat ik er over sprak, gaf op naïeve wijze een treffend beeld van de onrechtvaardigheid van ons optreden in deze aangelegenheid: „Mijnheer,” zeide hij mij, „wanneer men een tafel heeft die hersteld moet worden, en men brengt die naar den timmerman om te repareeren, zou men het dan billijk achten, wanneer deze niet eens meer de tafel terug zond?” Naïef gesproken, maar duidelijk blijkt hieruit hoe men dat artikel 1 heeft doorgevoerd.

Trouwens, voortdurend zijn wij bezig geweest door allerlei middelen ons aanzien te vermeerderen en onze macht uit te breiden. Telkenmale dat een nieuwe Keizer op den troon komt, werden de contracten zóó veranderd dat onze invloed groter wordt, en desniettemin heeft men het bij het nieuwe contract niet verder kunnen brengen dan dat men het rechtswezen mag „verbeteren”. Hier is onrechtvaardige dwang in het spel, want diep getroffen was de Soesoehoenan, naar men beweert, toen hem het voornaamste middel om zijn aanzien en zijn prestige tegenover de Inlandsche bevolking te handhaven, — de rechtspraak, — werd ontnomen.

Ook heeft men meerdere prerogatieven van dien Vorst geknot en hem in zijn rechten beperkt. Waar het gold het ruilen van enclaves in ons gebied in de Vorstenlanden, is hij eenvoudig benadeeld. Wat het zoutdebiet betreft, zoo hebben wij ook door dwang en pressie hem overgehaald dit in handen van de Regeering te stellen. En welke reden hadden wij om nu alweer bij de rechtspraak aldus in te grijpen? „De politie was slecht,” zeide men. Zeer zeker, ik erken het, en ieder die in de Vorstenlanden geweest is, zal moeten toegeven dat de politie aldaar zeer veel te wenschen overlaat. Doch stonden ons niet tal van andere middelen ten dienste om deze, in overleg met den Soesoehoenan, desnoods evenals in Djokja te regelen? En behoort er niet een soort „hardiesse” toe om, terwijl het een feit is dat het met de politie op Java treurig is gesteld, zich het recht aan te matigen om dien Vorsten, wijs zij niet in staat zijn een behoorlijk politie-toezicht daar te stellen, dat prerogatief te ontnemen? Het is een onrecht, en al is het gepleegd met medewerking van onze Tweede Kamer en op aandrang van een nu afgetreden lid van den Raad van Indië, het is en blijft een onrecht.

De gevolgen er van zullen niet uitblijven. Meer binnenlandsch bestuur zal noodig zijn; presidenten van landraden zullen er heen worden gezonden, en onze Javaantjes zullen daarvan de kosten (f 52.000 per jaar) hebben te dragen. Doch er is meer: tot heden werden de kosten der voeding van de gevangenen en preventieven, die door den Soesoehoenan of Mangkoe Negoro werden gestraft en die in 's lands gevangenissen werden opgenomen, door de Vorsten gedragen; deze kwamen dus, zooals het heet, ten laste van de Negri (het Rijk). Zal men nu de Negri die voedingskosten toch laten betalen, terwijl den Vorsten de rechtspraak ontnomen is? Dat ware àl te erg!

Bovendien zullen wij na dezen eersten stap er meer moeten doen. Nu den Vorsten de rechtspraak is ontnomen, zullen wij ook bij de wetgeving moeten ingrijpen. Wat toch is een der gevolgen van het ontnemen der rechtspraak? In de Vorstenlanden moet recht gesproken worden volgens de adat en de Inlandsche wetten; maar wij kunnen er zeker van zijn dat men alleen zal rechtspreken naar het Europeesch recht, te meer daar de meesten onzer rechters? de adat niet eens kennen. Wij zullen daardoor genoodzaakt zijn om later ook het prerogatief der wetgeving te ontnemen aan de Vorsten van Java.

Waar wij op dergelijke wijze woordbreuk hebben gepleegd en contracten geschonden tegenover weerlooze Vorsten, scheppen wij ons vijanden, en wanneer eenmaal de buitenlandsche vijand komt, zullen wij niet meer zoo zeker op den steun van de bevolking der Vorstenlanden kunnen rekenen. Ons woord moet ons heilig zijn. Het moet als de Maleische spreuk luidt: „met een ijzeren punt worden gegrift in een steenen rots.”

Aan het prestige van den Javaanschen Vorst is daardoor een onherstelbaren knak toegebracht. Een daad van doelloos imperialisme is gepleegd, ditmaal straffeloos, doch die men niet te grif zal moeten herhalen; want al moet de Vorst wel gevoelen dat met onze moderne wapenen en onze tegenwoordige krijgsmacht alle verzet tegen onrecht in bloed zou worden gesmoord, wel schijnt Pakoe Boewono nog te wezen van het ras dier vorsten, die wij op Lombok zoo tragisch maar ook zoo moedig zagen sterven; zoodat, wanneer het moet, ook de laatste Javaansche Vorst als een held ten onder zal gaan. Zoo ver mag en zal het echter nooit komen, daarvoor heeft het rechtsgevoel ook onder het Nederlandsche volk te groote vorderingen gemaakt. Geen enkele Regeering zal daartoe den treurigen moed bezitten, en door geweld trachten te krijgen, wat door zachtheid en beleid kan worden verkregen en beter bereikt

Hoe men het wende of keere, het ontnemen der rechtspraak blijft voor de vorsten van Soerakarta en Djokjokarta een grievende vernedering, een versnippering van hun toch reeds zoo klein gezag. Het zal niet meer in naam van den Keizer zijn dat voortaan wordt rechtgesproken, doch in dien van een Vorstin uit verre landen. Zal de bevolking nog wel bij den Soesoehoenan om hulp komen vragen, wanneer zij in massa naar de hoofdplaats komt om haar klachten mede te deelen met de woorden: „noewoen gèsang, noewoen pangadillan,” dat is: „wij bidden om het leven, wij smeeken om recht.”

Zoo is dan feitelijk het gezag gekomen in handen van den Resident, die op de hoofdplaats gevestigd is, het onmiddellijk bestuur voert over alle Europeanen en vreemde Oosterlingen, en nauwkeurig toezicht houdt op de geheele inrichting van het bestuur, de rechtspleging, de politie en de belastingen. Hij vertegenwoordigt de Regeering aan het Hof van den Vorst, wien alleen vrijheid op het gebied van godsdienst is gelaten, en het recht een lijfwacht

te houden van niet meer dan 1000 man. Ook de posterijen en de verkoop van zout en opium zijn in handen der Regeering, evenals de spoorwegen, waarvoor de Vorst van het land kosteloos grond moest afstaan, terwijl de Regeering eveneens de mijnbouwconcessiën in handen heeft genomen.

Wel is in de prachtige Residentie-woning met haar fraai en smaakvol interieur een troon voor den Soesoehoenan geplaatst, wordt hij met allerlei, soms dwaze, eerbewijzen ontvangen, maar zijn grootheid is verdwenen, met de macht der Vorsten die eenmaal geheel Java regeerden is het gedaan

Hetzelfde is het geval met een ander Vorst, die woont in een paleis omringd van witte muren met nauwe poorten, en waartegen kazernes voor artillerie en cavallerie zijn gebouwd, namelijk met *Pangeran Adipati Ario Mangkoe Negoro VI*. Om vooral het „verdeel en heersch” toe te passen, werd in 1757 een deel van het reeds gesplitste Rijk van Mataram aan een derden Prins als eigen gebied afgestaan. Die eerste Vorst was de beruchte Mas Saïd, die deze landen kreeg als leen van het Gouvernement, erfelijk in zijn geslacht. Het recht van zelfbestuur was onbeperkt, behoudens in zake justitie en politie; hem werd in 1809 de verplichting opgelegd een legioen te onderhouden tegen een vastgestelde jaarlijksche vergoeding. Verder waren inkomsten, onderdanen, enz. ongeveer zoo geregeld, als wij voor den Soesoehoenan hebben omschreven.

Het laatste Contract, van 13 November 1896, bevat zijn eed van trouw en gehoorzaamheid aan het Gouvernement, ook voor „de nog vast te stellen” bepalingen. Tegen den Soesoehoenan met wien hij op geen al te besten voet verkeert, mag hij niets doen of ondernemen wat tot zijn nadeel zou kunnen strekken, „tenzij daartoe gelast door het Gouvernement”. Hij is dus wel met handen en voeten gebonden aan ons overgeleverd, en Vorst door Neerland's genade, zoolang dit hem het Bestuur in handen laat.

IV.

Het Bestuur der Vorstenlanden.

De Residentiën Soerakarta en Djokjokarta vormen te zamen de zoogenaamde „Vorstendommen” op Java. Een groot deel dier Gewesten wordt door de Inlandsche Vorsten geregeerd met de oude bestuursvormen, onder toezicht van de Residenten, die de teugels van het bewind in handen hebben.

De loop der geschiedenis is zeer verkort deze:

In 1614 vertrok het eerste Nederlandsche gezantschap naar Mataram, waar destijds regeerde Sultan Agong. Weldra brak een oorlog uit, belegerde de Soesoehoenan zelfs Batavia, doch werd hij door J. P. Koen tot den terugtocht gedwongen, en kwam in 1646 een vredesverdrag tot stand, in 1677 gevolgd door een Verbond waarbij aan de Oost-Indische Compagnie een aanzienlijk grondgebied werd toegekend, en handelsvoorrechten werden bedongen. In 1705 werden aan haar afgestaan de landen westelijk van de Losari en een groot deel van Madoera; in 1743 de opbrengst van verschillende domeinen en belastingen; tot in 1749 Pakoe Boewono II op zijn sterfbed de souvereiniteit over gansch Mataram overdroeg aan de Compagnie.

Na een hardnekkigen krijg wist deze haar gezag te bevestigen, en verdeelde zij in 1755 het Rijk onder twee onderling onafhankelijke en naijverige Vazallen, terwijl twee jaar later een derde Prins, Mangkoe Negara, een eigen gebied verkreeg.

Door den opstand van Diepo Negoro werden de „Mantja-Negara-landen”, dat is Madioen, Kediri, Bagelen en Banjoemaas, aan de macht der Vorsten onttrokken; nog eenige jaren later werden Europeesche ambtenaren aangesteld voor politie en justitie, en langzamerhand werd den Vorsten steeds meer macht en invloed ontnomen.

Sedert 1749 zijn de machtige Javaansche Vorsten van weleer, heerschers in het groote Rijk van Mataram, niet anders dan Leenmannen geworden van een niet eens erfelijk Leen. Bij het optreden van een nieuwen Vorst krijgt hij het land als een gunst, en de Kroonprins kan alleen onder de goedkeuring van de Nederlandsche Regeering worden gekozen. Van de vroegere onafhankelijkheid is slechts een schaduw overgebleven.

Nog altijd echter is de Kraton in schijn de spil waarom de geheele administratie draait. Daar woont de Vorst, omgeven van zijn Hofstoet en hooge Staatsdienaren; rondom in de kampongs, „Negara”, wonen de personen aan 's Vorsten dienst verbonden, en aan dien der grooten aan wie de Vorst landerijen als apanages geeft. Voor de verschillende provinciën had de Vorst regenten aangesteld, die in zijn naam, deze „Mantja Negara” bestuurden, welke sedert 1830 onder ons direct bestuur zijn gebracht. Naar het heet, is den Soesoehoenan en den Sultan een onbeperkt gezag gelaten, slechts begrensd door het contract met ons Gouvernement

gesloten, om „de onderdanen voor willekeur te behoeden”. Beide Vorsten regeeren echter alleen over de Javanen uit de Vorstenlanden, niet over die uit de Gouvernementslanden, en nog minder over de aanwezige Europeanen, enz. In ruil voor al die beperkingen van gebied en gezag, zijn hun schadeloosstellingen toegekend tot de volgende bedragen: alles te zamen voor Soerakarta f 906.625 en voor Djokjakarta f 437.050 per jaar.

In Soerakarta heeft men van de 20 Boepatis of Toemonggoengs er 13 in de Negara en 7 er buiten, met de hun toegevoegde Kliwons, Panewons, Mantries, enz. Zij besturen de landen buiten de Negara voor den Vorst zelf gereserveerd; de overige landen zijn in apanages verdeeld. In Djokdja heeft men zulke (13) wijken of Kaboepatens niet. Ook zijn daar de rechtspraak en politie ietwat anders geregeld.

Des Soesoehoenans inkomsten bestaan uit eenige heffingen in geld en natura van ambtenaren, prinsen en gronden, benevens de schadeloosstelling van het gouvernement; alle andere belastingen komen in handen van de regeering, die echter „als de behoefte blijkt” hem het recht kan geven nog andere heffingen te innen. Scheiding tusschen de financiën van den Vorst en die van het Rijk bestaat in zulk een absolute monarchie niet. Bij eventueel aftreden of benoeming van een anderen Soesoehoenan zou dit lichtelijk tot moeilijkheden kunnen aanleiding geven.

In den Vorstentijd werden in de Montjonegara-landen 34 soorten van belasting geheven. Om eenige voorbeelden te noemen, betaalden de Javanen een belasting voor het wegen der padi bij de voldoening der padjeg (landrente), ofschoon dat wegen nooit plaats vond; voor het tellen hunner rijstvelden, ofschoon daaraan nooit gedacht werd; voor het bewijs dat zij de belasting betaald hadden, ofschoon dat nooit werd uitgereikt. Zij betaalden voor de wachthuizen op of bij de rijstvelden, ook wanneer zij geen wachthuizen bezaten; voor het recht om de taledeks ¹⁾ te zien dansen, ook al zagen zij er niet naar om; voor vrijstelling van arbeid op de sawahs van den Regent, ook al werden zij tot dien arbeid verplicht. Aan de Regenten moest voor het blanketsel der taledeks zeker bedrag voldaan worden, ofschoon het nooit door die Regenten werd bekostigd; bij elke aanklacht omtrent een diefstal, waarvan men het slachtoffer was, moest men beginnen

¹⁾ Danseressen.

met zich aan een heffing te onderwerpen. Er werd een belasting op de kuiten geheven die ook de spillebeenen moesten voldoen, en voor het onderhoud der blinden werd een opbrengst van de eenoogigen gevorderd. En ten slotte bleef nog altijd de „pasoeming” over, een willekeurige verhooging van alle belastingen volgens den regel van Louis XV „car tel est notre bon plaisir!”

In de Gouvernements-landen werden de tolrechten en de verplichte leveranciën en contingenten reeds vroeg afgeschaft; doch in de Vorstenlanden, waar Keizer en Sultan hun privilegiën hadden, moest men een schikking treffen en sommige belastingen van hen overnemen tegen een vergoeding in geld. Voor de *tolpoorten* werd hun een retributie van f 220.000 uitgekeerd, doch de belasting bleef bestaan, en degene die ze invorderde was . . . de Chineesche pachter. De grepen en streken der belasting-gaarders van den Soesoehoenan waren gering, in vergelijking met die dezer sluwe en geldgierige Mongolen. De spionnen der pachters kropen door de dorpen of maakten den openbaren weg onveilig; vrouwen werden tot op het bloote lijf onderzocht, en de Inlander brandmerkte deze belasting, die niet alleen de koopwaar trof, maar ook degene die ze doorvoerde, met den schimpnaam „oewang pantat”.

De passar- en warong-pacht is verdwenen; het Gouvernement heeft het uitsluitend recht van beschikking over de djatibosschen en vogelnestklippen, voerde de opium-regie in, en zal eerlang den zoutverkoop in handen nemen.

V.

De Rijksbestierder te Solo.

Zoowel in Solo als in Djokdja worden de *Rijksbestierders* in overleg met den Gouverneur Generaal benoemd en ontslagen, en van rijkswege bezoldigd ieder met f 12.000 per jaar. De Rijksbestierder verricht alle regeeringsdaden, doch in naam van den Vorst, terwijl alle zaken in verband met den godsdienst staande aan zijn bemoeienis zijn onttrokken; hij zorgt voor justitie, politie, wegen en bruggen. Hij wordt bezoldigd in land, en ontvangt f 1000 per maand uitgekeerd door het Gouvernement, dat deze som inhoudt van de aan de beide Vorsten uit te keeren schadeloosstellingen. Zijn rol is zeer moeilijk, daar hij zoowel moet zijn een trouwe dienaar van den Vorst als de vertrouwde van de Regeering.

De tegenwoordige titularis te Soerakarta *Raden Adipati Sosro Diningrat*, heeft door 13 jaren langen trouwen dienst getoond dit ambt op kranige wijze te vervullen. Ook dezen Javaanschen edelman heb ik een bezoek gebracht, waarin over veel en velerlei op voor mij leerrijke wijze werd gesproken.

Door een groote poort, helder verlicht door electrische bogen, bereikten wij een groot en rustig plein, waar, op de trappen van een zeer ruime pendopo, een man stond metforsch gelaat, stoere trekken, waarop de energie van den wil haar merk had gedrukt, en die mij met langzame passen tegemoet kwam. Een buiging, een handdruk, een blik in zijn oogen, en ons vertrouwelijk gesprek nam een aanvang. Sober in zijn bewegingen, waardig in houding, bleek hij een aangenaam causeur te zijn, een man van hooge ontwikkeling, wanneer meer ernstige onderwerpen werden aangevoerd. Vooral in het oud-Javaansch karakter der Hindoe-beschaving op Bali bleek hij veel belang te stellen, en de fijne opmerkingen die hij maakte, waren evenveel bewijzen van nadenken en gezond verstand. Te snel vlogen de kwartieren voorbij, waarin ik het voorrecht had met zulk een hoog staanden Javaan kennis te maken, van wien ik een geheel anderen en veel beteren indruk kreeg dan van al die Radja's en Sultans op Selebes en de Molukken!

Al pratende en vertellende liet hij mij zijn verblijf zien, waarbij wij door rijen van pendopo's wandelden, allen prachtig versierd met electrische kroonlichten, waar zoo vaak feesten worden gevierd, die op Java bekend zijn geworden wegens den gezelligen toon en de goede organisatie. In de „kemanten” — d. i. de trouwzaal, zaten op een bed poppen in dezelfde kleedij als ik kort geleden in de Poeris op Bali had zien dragen; ook was daaraan een verhaal verbonden van een slang, dat mij tot mijn leedwezen is ont-schoten.

Een deel der gebouwen bleef uit piëteit bestemd voor zijn overleden vader; dat was „zijn terrein” en daar werden mij getoond de levensgrootte portretten zijner ouders, die eerst op hoogen leeftijd de vergunning hadden willen geven hun beeltenis te laten maken, wat de Koran trouwens verbiedt. Eensklaps op een binnenhof komende, met een vijver of fontein en planten, werd ik levendig herinnerd aan de Arabische paleizen door mij in Algerië, Caïro en Constantinopel bezocht. Daar rondom waren de slaapvertrekken, de badkamers en het kantoor, allen smaakvol gemeubileerd, zonder eenige overlading, en waartoe de toegang door een soort waaier-

deuren werd verleend. Op een ander groen plekje, in een kleinen binnenhof, zaten eenige vrouwen met kinderen neergehurkt; blijkbaar het gezin van den Rijksbestierder.

Alles getuigde van elegance en fijnen smaak, in dat Javaansch prinselijk verblijf, waarvan het meubilair wel was aangevuld met de schoonste producten van Europeesche kunst en industrie, doch waar ondanks dat het inheemsche karakter trouw was gehandhaafd. Hetzelfde kan men zeggen van een dansfeest, dat ik dienselfden avond in de Kedaton bijwoonde.

VI.

Een Serimpie-dans.

„*Serimpie*” is afgeleid van „sari”, d. i. extract, geest, en „*ngimpie*” of droomen, en werkelijk wanneer men, zooals ik, voor de eerste maal van zijn leven zulk een betooverenden dans door zulke sierlijke gestalten ziet uitvoeren, heeft men moeite niet aan een verblijf in het land der droomen te gelooven.

Zoowel de „*serimpie's*” als de „*bedojos*” worden gedanst door jonge hofdanseressen van adellijke geboorte, doch de eerste mag uitsluitend worden uitgevoerd door prinsessen vóór haar huwelijk, en wanneer het geen dochters van den Keizer of Sultan zijn; hun aantal is meestal 4, een enkele maal 5.

Zonder eenige waarschuwing werd ik in mijn gesprek met den Soesoehoenan eensklaps afgeleid door eenige vrouwelijke gestalten, die ons langzaam voorbij gleden met een haast onmerkbaar statige beweging. Schier automatisch zich voortbewegende, begaven zij zich naar het midden der binnengalerij, vielen in eens allen tegelijk op de kniën neer, hieven de kleine handen met een deemoedig gebaar voor het gezicht en neigden even met het hoofd. Het is de „*sembah*”, de eerbiedige groetenis, en tegelijk de bede om verlof tot dansen; nadat de vorstelijke gastheer dit met een hoofdknik had toegestaan, rezen zij vlug en bevallig op.

Daar zij de echte *serimpie*-costumes aan hadden, was een half etmaal noodig geweest om haar te kleeden; zij waren dan ook onder edelgesteenten en bloemen bedolven. De sarong was strak om het middel gebonden tot even onder de zachtwelvende borsten; het bovenlijf was geheel naakt, alleen een slendang over de bloote schouders geslagen; onder de donkere, keurig gebatikte sarong kon men de vormen der slanke beenen onderscheiden, en de kleine

voetjes bewonderen. De kleeding volgt geheel en al de schoone vormen, drapeert de golvende lendenen, en is rein en kuisch ondanks den blooten hals, waar omheen zich een halssnoer van fonkelende edelgesteenten slingert.

De gamelan vangt aan.

Wie ooit een goede gamelan heeft hooren bespelen, vergeet niet licht de bekoring dier wondere geluiden. De sombere gong-slag op metalen bekkens met diepen klank; de hooge, reine tonen der „rebab” (2 snarig instrument), die met de melodieuze „soeling” (een bamboe-fluit) het orkest leiden; die mysterieuse tonen, die aan het smeeken eener menschenstem doen denken, met galmende dreun-geluiden als achtergrond, en de zilveren klanken der luit als accompagnement van het zachte geroffel der trom, vormen een mozaïk van geluiden, alléén in een Javaansche pendopo te genieten. En onder dat zachte neurieën van hemelsche accoorden, vangen met langzame gebaren onder diepe stilte de danseressen haar sierlijke bewegingen aan.

Een zachte beving gaat langzaam van haar borst naar den arm en trilt er schuifelend over heen; langzaam spreidt zich de hand uit tot een waaier van vingers, een pink buigt achterover, de andere vingers trillen en de trilling schijnt weg te vloeien in de lucht. Een andere beving van den buik langs de heupen, glijdend langs de beenen, rillend over den voet, schijnt als een magnetische stroom in de aarde te verdwijnen. Men kan het geen dansen noemen, het zweven van de nimfen, nauw zichtbaar voorwaarts gaande; beurtelings voorwaarts en achterwaarts glijdend, een schuchtere maagd gelijk, die den geliefde ontwijkt. Die mooie, schuine oogen, die naar de Hindoe-eeuwen terugvoeren, schijnen te droomen; het gelaat is strak, geeft uitdrukking aan geen enkele aandoening, een zwijgende hulde aan de plastieke kunst gebracht. En alle bewegingen geschieden met eene wisheid van gebaar en een regelmaat, alleen door jarenlange oefening te bereiken: één tik en alle sarong-sleepen gaan tegelijkertijd ter zijde; één gebaar en alle slendangs golven hoog opgeheven in de lucht; één enkele slag van de gong, en al die vorstelijke kunstenaressen staan als een rij klassieke standbeelden, een poëm van houding, een melodie van vormen, een ideaal van gebaren. Elke stap, elke beweging is vol leven en beweging, kunstvol en zinrijk, edel en kiesch. Want ondanks de gedeeltelijke naaktheid dezer jonkvrouwelijke lichamen, is alle sensualiteit bij dezen eeredienst der kunst even

goed uitgesloten als bij het aanschouwen der marmeren godinnen in de tempels van Hellas

Steeds in een ietwat gebogen houding, vormen zij lange reeksen van fraaie groepeerings door sierlijke bewegingen op de rhytme der betooverende muziek; er waren oogenblikken dat men niet meer wist of men waakte of droomde, meende toeschouwer te zijn van een der Arabische nachtvertellingen. „Dit is geen dansen,” schrijft terecht H. Borel, in *van de Engelen*, „dit is geen dansen, dit is een droom van dans, een schaduw, een essence; het is de beweging van een ziel, niet van een lichaam meer, de ziel golft vaag en vluchtig over de luchte leden, die het willoos gedoogen. En 't gaat van de toppen der vingers naar de punten der voeten, en over de armen, en de heupen en de beenen, en soms trilt het teeder in de brooze bevende borsten.

Tot een zwaren gongslag, als een vallende ziel in 't eindelooze, het spel verbreekt. De ronggèng hurkt neer, en valt op de knieën en maakt eerbiedig de sēmbah, met bidgebaar.”

„Het fijn gevoelende volk van Java,” schrijft een kenner en vriend van dat volk „heeft de danskunst opgevoerd tot een hoogte die wij nooit zullen bereiken: elke stand heeft een schoone gedachte, elke beweging, elke pas, een afgeronden zin.” (Dr. Groneman Prègiwă). Onze dansen zijn daarmee vergeleken banaal, plomp, om van de pirouettes der kortgerokte ballet-danseressen niet te spreken. De Javaan heeft meer piëteit voor vormen en fatsoen; moge dat teere plantje zijner eigen beschaving gespaard blijven voor de aanraking der, op dat gebied, zoo ruwe blanke barbaren!

De danskunst is op Java een volksvermaak; wat de „serimpie” en de „bedoyo” is voor de paleizen, is de „taledèk” of „ronggèng” voor de massa van het volk op straten en pleinen. De telgen der aristocratie dansen om de eer, dezen om den broode; terwijl de eersten alles zwijgend verrichten, improviseert de dansmeid liederen op de aangegeven melodie, spot- en klaagliederen met schelle stem geuit. Maar de menigte bewondert haar, en kan uren lang zich ademloos en onverzadelijk overgeven aan dat genot; en hartstocht flikkert in de oogen dier op het marktplein neergehurkte toeschouwers, wanneer deze volks-Pregiwo tjempakabloemen werpt naar den uitverkoren geliefde

Op het verschil in dansen bij Javanen, Madoerezen en Baliërs, waarin de volksaard zich zoo duidelijk weerspiegelt, heb ik al bij

de beschrijving van een *Gandrongfeest* in Karang Assam geweest.¹⁾ De dans der Madoereezen is vlug, levendig, geraasvol en heeft iets krijgshaftigs! de Balische dans is wulpsch en dartel, het meisje huppelt rond in den kring der mannen, fladdert als een vlinder vol levenslust van bloem tot bloem, tot ze eindelijk van vermoeienis hijgend neerzigt en de muziek bruusk eindigt. De Javaansche dans is traag, de bewegingen hebben iets slepends, weemoedigs, alsof een forsche beweging zou doen voelen de ketenen, waarin dit zachte volk reeds sedert eeuwen werd gekneld.

VII.

De Kedjawën-desas.

De *Soesoehoenan*, als Leenheer, is bezitter van alle gronden, waarover hij naar willekeur beschikken kan, met uitzondering van de militaire- en gouvernementsterreinen en de gronden in eigendom aan particulieren afgestaan, of door aloude gewoonten in het onvervreemdbaar bezit der gebruikers gelaten, zooals dat met de kaparak-gronden 't geval is. Als eigenaar van den grond geeft de Keizer daarvan een deel in gebruik aan zijn ambtenaren als bezoldiging, en een ander deel dient voor de opbrengst in natura der voeding van den Vorst en zijn hofstoet. Daar de ambtenaren in den Kraton of op de hoofdplaats wonen, kunnen zij de gronden niet zelf administreeren en verhuren zij dus hun apanages (ambtelijk landbezit)²⁾ aan Europeanen of Inlanders. Deze landverhuur die in de Vorstenlanden zulk een voorname rol speelt, zal nader, zij het kort bij het artikel *Djokjakarta* worden besproken, waar nagenoeg gelijksoortige toestanden heerschen.

De niet aan Europeanen verhuurde gronden vormen de „*kedjawën desas*,” en naar de toestanden der bevolking aldaar werd enkele jaren geleden namens de Regeering een onderzoek ingesteld. Thans willen wij alleen aanhalen het oordeel van iemand die de toestanden kende, zoowel op verhuurde als op niet verhuurde gronden,

¹⁾ *Onze Koloniën* p. 441 en volg.

²⁾ Wegens de groote misbruiken daaraan verbonden, werd dit in 1819 reeds op Java afgeschaft in de Gouvernements-landen; door de werking van het cultuurstelsel weer ingevoerd, doch in 1867 andermaal opgeheven. Thans worden alleen nog de dessa-hoofden in land bezoldigd.

deze schreef: „Van welvaart der bevolking *kan geen sprake zijn*; op de Europeesche ondernemingen krijgt zij te weinig om te leven en te veel om te sterven, en in de kedjawen desas is de toestand nog erger.” Reeds in de *Ind. Gids* van November 1893 werd over de toestanden aldaar een treurig licht verspreid.

Al was ik natuurlijk niet in staat, in zulk een korten tijd de economische toestanden persoonlijk te onderzoeken, naar aanleiding van datgene wat ik wist en vernam, thans een enkel woord.

Van de totale uitgestrektheid bouwgronden van 10.250 djoeng¹⁾ of 41.000 bouws, zijn ruim de helft verhuurd aan Europeanen, en in apanage uitgegeven 3500 djoeng; de rest der gronden worden ten bate van den Soesoehoenan ontgonnen. Van de opbrengst dier ambtsvelden of „loengoeh” moeten de ambtenaren met hun gezinnen en bloedverwanten leven. De velden van den Soesoehoenan of „siti gagoengan dalam” hebben een oppervlakte van ongeveer 820 djoeng, terwijl het totaal der Kedjawen-gronden op ongeveer 4470 djoeng kan worden geschat.

De Soesoehoenan-gronden worden, onder verschillende benamingen, gesplitst in drie soorten:

1e. Die tegen geld worden verpacht en worden geadministreerd door Pryahi's, die er vrij over mogen beschikken wanneer zij slechts tijdig de pacht storten; 2e die worden verpacht tegen een levering in natura, als padi, gras, tabak, indigo, voor den Keizer, zijn paarden en hofhouding; en ten 3e die, in ruil waarvoor moet worden geleverd volk voor het bewaken van forten, het transport der gevangenen en der zieke prostituées.

Deze gronden zijn de vruchtbaarste van het geheele gebied en mogen niet aan Europeanen worden verhuurd.

Zijn mijn inlichtingen juist, dan moeten de toestanden er treurig worden genoemd, al was het 40 jaar geleden nog erger. De bevolking is overgeleverd aan een exploitatiestelsel dat elk streven naar welvaart in de kiem verstikt. Van eenig bezitsrecht op erf en bouwgrond is geen sprake; men erkent een zwak gebruiksrecht, doch feitelijk heeft de „Bekel” alle rechten in handen. De bevolking kent haar rechten niet, noch de maatregelen ten haren bate door ons Bestuur getroffen. Haar lasten drukken ongelijkmatig, meestal onbillijk en geen enkel apanage-houder wil een

(¹⁾ De oppervlakte van een djoeng is afhankelijk van de vruchtbaarheid van den bodem. In de vlakke streken uiteenlopende van 4 tot 7 Javaansche bouws stijgt deze in dorre bergstreken wel eens tot 100 ja 1000 bws.

deel der van oudsher genoten exorbitante voordeelen prijs geven. Door al die heffingen in geld, in arbeid, door leveringen van verscheiden aard en van een groot deel der producten van den bodem, is een gezonde economische ontwikkeling onmogelijk geworden.

De Bekel heeft de vrije beschikking over den grond en alles wat daarbij behoort, zelfs de aangeplante vruchtboomen komen te zijner beschikking, ook de huizen tenzij de bewoners die zelf van elders medebrachten. Ofschoon het volk dus geheel en al afhankelijk is van den bekel, zoo wordt deze toch door zijn „piagem”, (acte van aanstelling, die de voorwaarden bevat), en zijn eigen belang, uit vrees voor klachten of volksverloop, eenigszins in bedwang gehouden. Met de „loerah patoah”, is de kleine man blootgesteld aan een willekeur zonder grenzen, is hij als in Europa gedurende de Middeleeuwen „*taillable et corvéable à merci*”. Allen leven te zijnen koste.

De apanage-houder krijgt door zijn ambt het recht op een deel van de opbrengst van den grond en over een deel van de werkracht der bevolking. Daar hij in Soerakarta woont, moet het beheer der gronden geschieden door tusschenpersonen, de bekels, en is hen zelve volgens art. 2 der „*pranatan desa*” van 1867 het eigen beheer verboden. Daar deze meestal meerdere „*kebekellans*” pachten, hebben ook zij weer tusschenpersonen noodig, en elk dezer maakt de lasten der opgezetenen zwaarder. Bij elke nieuwe aanstelling moet, als hommage, een bepaalde som als „*bekti*” worden betaald, en ook deze wordt weer op den kleinen man verhaald. Van een geregeld desa-bestuur is geen sprake, alles komt dàar op neer, te halen wat er te halen valt.

Als de bekel aan zijn apanagehouder, die steeds geld te kort komt, geen voorschot kan geven, stelt deze een persoon aan, aan wien alle rechten zijn overgedragen. Deze leeft dan van vexatiën en afpersingen van den bekel, en deze weet niets beters te doen dan dat alles op ruime schaal weer op de kleinen te verhalen. Op allerlei wijzen moet de bekel betalen, en toch is het baantje gewild wegens de groote voordeelen dat het oplevert.

Er hebben heffingen plaats ten bate van den Soesoehoenan, in geld en lekkernijen. Zoowel het huwelijk als de besnijdenis, de zwangerschap der vrouw als het vrouw worden der dochters, zijn redenen van heffing ten bate der meesters, even goed als het bespelen der gamelan in den kraton, het repareeren der sitinggil of de

geboorte van een kind. Gaat de Soesoehoenan op de vischvangst, of de apanagehouder de heilige graven te Imogiri bezoeken, dan moet de Inlander daarvoor bijdragen; evenzoo op den dag der troonsbestijging, of wanneer aan de Zuidkust geofferd moet worden aan de Ratoe Kidoel, of bloemen moeten worden gebracht aan in verre streken begraven voorouders. Elk feest, elke verjaardag, is een reden tot wisselvallige doch zeer bezwarende heffing van den kleinen man die alle lasten moet dragen. Verder ontbreken niet de heeren- en wacht-diensten, het werken aan wegen en leidingen, noch de heffing eener flinke landrente. En al die heffingen, leveringen en diensten worden onderscheiden in gewone en buitengewone, waardoor de landbouwer nooit zeker is noch van zijn vrijen tijd, noch van het rustige bezit van de vruchten door noesten arbeid verkregen.

Zijn deze misstanden het gevolg van de handhaving der oude Javaansche wetten, ¹⁾ dan wel van slechte opvolging der „anggers”? De vraag is moeilijk te beantwoorden. Zijn de toestanden op de door Europeanen gehuurde gronden zoo veel beter? Ook daarop durf ik geen bevestigend antwoord geven, liever de beslissing aan meer bevoegden overlatende. Een feit is het echter, dat het volksverloop, dat beste teeken van wrevel en verdrukking, tusschen de Kedjawan dessas en de particuliere landen slechts zelden voorkomt.

Doch vooral, en daarop komt het aan, heeft de Regeering van haar grooten invloed in de kedaton wel op doelmatige wijze gebruik gemaakt, om door verstandig beleid en onbaatzuchtigen raad den Soesoehoenan naar behooren te doen behartigen het welzijn van zijn volk?

¹⁾ De voornaamste Javaansche wetten, die deze regelingen beheerschen zijn de Hanggar Temoeloeh, de Hanggar goenoeng en de Pranatan desa van 1867.

